

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Յովհաննէս Պօքթաշիտ :

ԻՏԱԼԵՐԷՆ գրականութե՛ն հայերէն մէկը և արձակ շարագրութեան աւետաբեր արուեստակը եղաւ Պօքթաշիտ իր սուր և վառվռուն հանճարովը, որն որ Տանթէի հաւասար արդիւնք ունեցաւ Իտալական մատենագրութեան աւարէզին մէջ. որով և անմահական անուն թողուց իր գրուածքներովը :

Յովհաննէս Պօքթաշիտ ծնաւ Զերթալտոյ քաղաքը Վրիստոսի 1313 թուականին . ասիկայ պզտիկուց ՚ի վեր խիստ մեծ հանճար ու յաջողակութիւն կը ցուցնէր բանաստեղծութեան, զորն որ Տանթէն ալ իմացաւ ու գովեց երբոր Ռաւէննա տեսնուեցաւ իրեն հետ առջի անգամ :

Պօքթաշիտ որ մը Վափոլի իր բարեկամներովը մէկտեղադուոր օգով զուարճութե՛ն գացած էր. ու բաժնուելով իր ընկերներէն սկսաւ միս մինակ գէպ ՚ի ծովափունքը երթալ, ու աչքը մէյ մը Վափոլի գեղեցիկ ծովածոցը, մէյ մը Վեսուպ լեւը, ու մէյ մ'ալ չորս կողմի պատած բլրակներուն վրայ դարձնելով կը գուարճանար, ու բանաստեղծական աշխոյժը կը վառէր : Բէլի բորբոքեցաւ եռանդը, երբոր տեսաւ ատ բլրուններէն մէկուն վրայ Վիրգիլիոսի ծառազարդ ու հովանաստուեր գերեզմանը . փութաց մէկէն ելաւ ատ բլրին վրայ . ու հոն խել մը ատեն ապշած մը նալէն ետքը Վիրգիլիոսի հանճարին վրայ՝ որ այնպէս գեղեցիկ նկարագրեր էր ատ տեղերը, որոշեց մտքին մէջ, որ վաճառականութիւն ու ամէն բան թողու և գրականութեան ու բանաստեղծական արուեստին ետեւէն ըլլայ . երկար ատեն աս խորհուրդներուս մէջ մնալէն ետքը՝ բլրէն վար իջաւ, գնաց իր վաճառակիցներուն հետ ունեցած հաշիւները լծնցուց, ու Ֆիորենցյա դառնալով՝ մէկէն հօրը իմացուց աս իր միտքը . հայրը զիջաւ որդւոյն աղաչան-

քին, բայց ուղեց որ առաջ սրբազան իրաւագիտութեան ետեւէ ըլլայ, որուն հաւանեցաւ որդին, ու քանի մը տարի աս ուսմանս ետեւէն ինկաւ, ինչուան որ իր ազատութիւնը գտնալով՝ բոլորովին ինքը զինքը բանաստեղծութեան ու իր ախորժակին տուաւ : Բսկէ կը սկսի Պօքթաշիտի բանաստեղծական և իտալերէն գրականութե՛ն ասպարիզին մէջ ըրած պատուաւոր, յառաջադէմ ու յաղթողական ընթացքը, որով իտալական արձակ շարագրութեան ձև և ոճ տուաւ և առաջին ընտիր ոճով արձակ գրողը եղաւ : Ուրիշ կողմանէ բանաստեղծութիւնը առաջ տարաւ ու ծաղկեցուց Տանթէի Վճային կատակերգութիւն ըսուած գրքին վրայի գովասանական խորհրդածութիւններովը :

Պօքթաշիտ վաճառականութիւնը ձեռքէ ձգելէն ետքը սկսաւ փիլիսոփայութեան, մեքենականութեան ու աստղաբաշխութեան ետեւէ ըլլալ . բայց ամենէն աւելի կը պարապէր գեղեցիկ դպրութեանց ետեւէ ըլլալով, ու լատիններէն սովորելով . Իտալիոյ խիստ շատ դաւառները ճանապարհորդութիւնները ու Վատին հեղինակաց գրուածքները կ'օրինակէր, և իբրեւ մէյմէկ գանձ կը պահէր : Բայց ըրած ճամբորդութեց մէջ ճանչուորեցաւ Վափոլի Փեթրարքային հետ, ու խիստ մտերմական բարեկամութիւն կապեցին մէջերնին . Փեթրարքային փառքը նոր գրգիւ մը եղաւ ուսմանց սէրը օրտին մէջ արծարծելու : Հոն շինեց իր առջի արտադրութիւնը արձակ և ոտանաւոր Ֆիամմէթթա կիթ Բոյապէշի անունով ՚ի նը շան սիրոյ Վէսպոլոյ հուրերտոս թագաւորին Սարիամ գոտերը համար : Վոյնպէս անոր համար շինեց իր քսան և ութամեայ հասակին մէջ, իր առաջին գիւցաղնական քերթուածը, որուն մէջ կը պատմէ լատենասին զիւնէն անցածները, Ուրբոքէան ըսուած նմանալերջ ոտանաւորով, որ իտալացուց մէջ դեռ անծանօթ էր այս տեսակ տաղաչափութիւնը . ասկէ ետքը շինեց Փիլոստրատոս անուանած գիւցաղնական

սիրոյ առասպելաբանութիւնը՝ Պրիա-
մասի որդւոյն դէպքերը նկարելով :

Պօքաչչիոյ որ խիստ աղէկ կը հաս-
կընար Տանթէին գրուածքներուն յար-
գը , ամենայն կերպով կը փափաքէր որ
բանաստեղծութեան մէջ Տանթէին
վերջը՝ երկրորդը ինքը ըլլայ : Բայց եր-
բոր տեսաւ Փեթրարքային գեղեցիկ
բանաստեղծութիւնները , ինքզինքը յաղ-
թուած սեպեց , ու բանաստեղծութիւն
թողլով՝ ինքզինքը արձակ շարագրութե-
տուաւ : Իր անձին աս խոնարհ ճանա-
չումը իր փառքը աւելցուց , և արձակ մա-
տենագրութեան մեծ օգուտ ըրաւ՝ նոյն
տեսակ գրականութեան ետեւէ իյնալովը :
Խտալացոյ լեզուն Տանթէին ստեղ-
ծուեցաւ , Փեթրարքային գեղեցկահիւս
ոտանաւորներովը աղնուացաւ , ու Պօք-
աչչիոյին գրուածքներովն ալ արձակ
մատենագրութիւն լստիներէնին ու յու-
նարէնին վսեմութիւն ստացաւ . իր առջի
գրուածքներուն մէջ լատինական ոճին
շատ ետեւէ եղաւ , և շատ տեղ ալ չափը
անցուց . աս ոճով գրուած են Ֆիլոքո-
բոնը , Ֆիլամմէթթան , Ուրպանոն և Լ-
մետէոս ըստած առասպելախառն վի-
պասանութիւնները : Բայց հասակը առ-
նելով ու միտքն ալ աւելի հասուննալով՝
մէկգի թողուց ատ տղայական ոճը , ու
իր ըսածին համեմատ աւելի բնական
ոճով մը սկսաւ գրել , և շարագրեց
ան հարիւր պատմութիւնները Տէքա-
մէրոն կամ որ նոյն է Տասնօրեայ ը-
ստած գրքին մէջը , որ իտալացոյ ա-
մենէն վսեմ շարագրութեամբ գրուած
գիրքն է :

Ի՞նչ գրքի մէջ այնպիսի գեղեցիկ ու
կենդանի կերպերով կը նկարագրէ այլ և
այլ տեսակ կիրքերը , մարդկային բնու-
թիւնները , որ մարդուս միտքը կը յա-
փըշտակեն . բնականէն դուրս չելլալով՝
այնպիսի աշխուժով մը կը նկարագրէ
ատ արտասուախառն և ուրախութեան
դիպուածները , զարմանալի պատահա-
րները , թագաւորաց արարքները , մարդ-
կանց մեծասրտութիւնն , առաքինու-
թիւններն և մոլութիւնները , յանցա-
ւորութիւններն և անպարկեշտ գործու-

ղութիւնները , որ կարծես թէ իրօք՝
և դիմացդ կ'ըլլան . բայց ուրիշ կողմանէ
այնպիսի ապականութեամբ ու զեղծ-
մամբ ալ կը նկարագրէ որ ատ զարմա-
նալի պատմութիւններուն ամէնքն ալ
միօրինակ չեն կրնար ամէն մարդու կար-
գալու տրուիլ : Պօքաչչիոյ աս պատ-
մութիւններովս կը նկարագրէ դարձեալ իր
դարուն մարդկանց սովորութիւնները ,
կարծիքներն ու մտածութեանց կերպը .
բայց ամենաբնական և ընտանի ոճով :

Պօքաչչիոյ իր գրուածքներովը ու-
րիշ օգուտ մ'ալ ըրաւ իր ազգին գրա-
կանութեանը ծաղկելուն , որ նախ-
նեացմէ աւանդութեամբ իջած գիտու-
թիւնները գրի առաւ , որով մարդկանց
հմտութիւնը շատնալով՝ մատենագրու-
թիւնն ալ ճիւղ ճիւղ բաժնուեցաւ :

Շատ անգամ դեսպան խաւրուեցաւ
Պօքաչչիոյ իր հայրենիքէն Խտալիոյ
այլ և այլ իշխանութեանց քով , հռով-
մայ արքունիքը , ու նաև Խտալիայէն
դուրս ալ . միշտ աս ճանապարհորդու-
թեանց մէջ իր ուսումնական խուզար-
կութիւնները կ'ընէր և Խտալի հեղի-
նակաց հին ձեռագիրները գտնալով՝ կ'զ-
րինակէր իրեն և իր բարեկամներուն
համար . ինչպէս Կիկերոնի , Սարոնի ,
և սուրբ () զոստինոսի այլ և այլ գր-
ուածքները օրինակեց , ու Փեթրար-
քային ընծայ տուաւ : Երբոր իմանար որ
տեղ մը գրատուն կայ , կ'երթար մէկէն
աւրուած ու փճացած ձեռագիրները կը
թողվէր կարգի կը դնէր , որպէս զի նախ-
նեաց գրուածքները աւելի շահաբեր ըլ-
լան . խիստ շատ ձեռագիր կարդալով՝
մէջերնին եղած տեսակ տեսակ հմտու-
թիւնները քանի մը գրքի մէջ հաւաքե-
լով՝ շարագրեց այս հետեւեալ գրքերը .
Վիցաբանութիւն նախնի աստուածոց
իրենց ծննդաբանութեամբ . Լերանց ,
անտառներու ու գետերու վրայ տեղե-
կութիւն . երեւելի արանց և կանանց
դէպքեր . լի են աս ամէն գրուածքները
ամէն տեսակ օգտակար հմտութեամբ :
Խիստ մեծ աշխատութեամբ յունարէն
սորվեցաւ , որովհետև ան ատենները
դեռ ոչ բառգիրք և ոչ քերականութիւն

կար . այնչափ սէր ձգեց աս լեզուիս և անոր մատենագրական հնութեան , որ խոստանդնուպոլսէն մեծ ծախքով խել մը յունարէն հին ձեռագիրներ բերել տուաւ . բոլոր Լատինացիք իրեն պարտական են երախտագէտ ըլլալու , որ Հռմբոսի դիւցազներգութիւնները իրենց ծանօթացուց , որ ինչուան ան ատեն առնուամբ միայն գիտէին : Շատ ետեւէ ինչալով համոզեց Փլորենտինոյ հասարակապետութիւնը որ յունարէն լեզուի դասախօսութիւն մը հաստատէ : Հռմբոսի դիւցազներգութիւններն ու Պլատոնի տրամախօսութիւններէն մէկ բանին ինքը յունէ լատին դարձնել տուաւ : Լատինացիք ջանքերովը կրնանք ըսել՝ որ միայն ինքը պատճառ և յառաջեցուցիչ եղաւ հելլէն մատենագրութեան Խտալիոյ մէջ մտնելուն ու ծաղկելուն , և ոչ եթէ խոստանդնուպոլսոյ փախստական Յոյները , ինչպէս կ'ըսեն ոմանք :

Երբ միջոցին Խտալիոյ ամէն գաւառները Տանթէի Բստուածային կատակերգութիւն կ'երգեցուէր , ու ամենուն ձեռքի կարգալու գիրքն էր . բայց տարիներ անցնելով ու շատ բան ալ մոռցուած ըլլալով՝ աղէկ մեկնութեան մը կարօտութիւն ունէր որ դուրս ցատքեցնէ աս դիւցազներգութեան աղուութիւնները : Ուստի Փլորենտացիք որ Տանթէին յարգը չէին ճանչցած իր կենդանութեան ատենը , գրուածքներուն վրայ յարգ ցուցնելով՝ որոշեցին որ հրապարակաւ կարգացունին իր գրուածքները , և պարզաբանութիւններով երիտասարդաց մեկնուին . աս պաշտօնս կատարելու համար Փլորենտիա կանչուեցաւ Պօքաչչիոյ , որ իր գրուածքներուն մէջ խիստ մեծ համարմունք կը ցուցնէր Տանթէին վրայ : Ետով նոր ասպարէզ մը բացուեցաւ Պօքաչչիոյին հանձարոյն իրեն ախորժական նիւթոյն վրայ գրելու , որով շարագրեց նախ Տանթէի վարքը , վերջը մեկնութիւն տուաւ Բստուածային դիւցազներգութեան . պարզեց ան մութ իմաստները , որոնք բանաստեղծական

քողով մը ծածկուած էին , երիտասարդաց միտքը վառեց Տանթէի գրուածքները կարգալու , որն որ իտալական մատենագրութեան կարապետ ու նախատիպ օրինակը եղած էր : Պօքաչչիոյ Տանթէի գրուածքներուն վրայ ըրած անսպառ քննութիւններովը՝ արթնցաւ ու իմացաւ իր ըրած յանցանքը , որ այնչափ անվայել բաներ գրելու էր ընդդէմ սրբազան ամօթխածութեան իր հարիւր պատմութիւններուն մէջը . ուստի աս անպարկեշտ գրուածքներուն վրայ իր ծերութեան ատենը շատ վշտացած էր և միշտ կը ցաւէր , ինչպէս որ Փեթրարքային ալ շատ զղջական խօսքեր գրեց . բայց չկրնալով ամենուն ձեռքէն ետ առնել ատ անպարկեշտ գրուածքներուն օրինակը , ինքն ալ Տանթէին նմանելով , (ինչպէս որ ան ալ ըրել էր իր վերջի գրուածքներուն)՝ շերտալոյ իր խուցին մէջ անկիւն մը թաղել տալով պատով հիւսեց իր ան գրուածքները , որոնց մէջը անհամեստ բաներ կրնային գտնուիլ՝ և որոնք դեռ չէր հրատարակած :

Պօքաչչիոյ վայելուչ էր դէմքով և զուարթ բնութեամբ . ընկերութիւնը ախորժելի էր , և պատանեկութեան ատեն զուարճասէր և զբօսասէր էր . ըստակ չունենալով ուղած գրքերը գնելու , օրինակելու ձեռք զարկաւ , և խիստ շատ բան օրինակեց . անխոնջ աշխատասիրութեամբ խիստ շատ տեսակ բան շարագրեց , ինչպէս որ վերը տեսանք : Փեթրարքային խիստ մտերիմ բարեկամ էր և իր խորհուրդներուն սիրով մտիկ կ'ընէր իբրեւ իր վարժապետին . և միայն իրեն բարեկամութեամբ կը մխիթարուէր . անանկ որ անոր մեռնելէն վերջը տրամութենէն խաղաղութիւնը կորսնցուցած՝ չէր գիտեր ինչ ընելիքը : Շատ կը փափաքէր Բքբուա երթալ ու համբուրել Փեթրարքային գերեզմանը . բայց առողջութիւնը ձեռք չտուաւ . վասն զի ինքն ալ Փեթրարքային մեռնելէն քիչ մը ետք՝ այսինքն 1375 . Վեկտ . 21^{էն} աս մահացու պանդխտութեան և ուղևորութեան ծայրը

Հասնելով, մեռաւ լերձալտոյ ան սե-
նեկին մէջ՝ ուր որ ծներ էր, և ուր իր
կենաց վերջերը կը բնակէր առանձնու-
թեան սիրով և ժանտամահէն փախ-
չելու համար :

Երկար ատեն ինչուան աս վերջերս
Պօքթաչիոյին աս բնակութիւնս երեսի
վրայ մնացած էր . բայց քիչ տարի ա-
ռաջ փլորենտացի աղնուական խաթուն
մը գնեց աս տունս, և ի յիշատակ Պօք-
թաչիոյին նորոգեց ու կարգի դրաւ :
Երեսն թէ աս տիկինս լսեր է տանտի-
րոջմէն ուսկից որ գներ է աս տունս, թէ
տունը ծախելէն քանի մը տարի առաջ
պատ մը փլցնելով՝ խել մը մագաղաթ է
ու թղթէ գրուածքներ ելեր են, որոնք
կրակ վառելու համար գործածեր է :

Պօքթաչիոյ ունի ուրիշ քանի մը
պղտի գրուածքներ ալ որոնք զանց
կ'առնենք յիշատակելը, արդէն գլխաւոր
գրուածքներուն վրայ բաւական խօսած
ըլլանուս համար :

Վ. 2.

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Թուրին :

ՓԻԵՄՈՆԹԻ երկիրը, ան զուարճա-
լի դաշտավայրին մէջ, ուր որ Փոյ հա-
րաւէն գալով՝ Սոնվիզոյէն կ'իջնայ ու
Տորա գետին և Սոնճինեւրա ու Սոն-
չէնիզիոյ ջրերուն հետ կը խառնուի, կը
հանգչի Սարտենիոյ թագաւորութեան
մայրաքաղաքը Թուրին : Եր գիմացը
Փոյի աջակողմեան եզերացը վրայ բազ-
մակերպեան դալարագեղ բլուր մը կը
բարձրանայ, որ խիտ առ խիտ ծառե-
րով, ճերմակ ճերմակ տներով ու ամա-
րաստան պալատներով զարդարուած է :
Հարաւային, արեւմտեան ու հիւսիսային
կողմէն Լլպեան լեռները սքանչելի գե-
ղեցկատեսիլ պսակ մը կը կազմեն իրեն
հեռուէն : Լլս ամէն տեքերուն
գեղեցկութենէն կրնայ մակաբերուիլ
Թուրինի աղուոր դիրքը, որ Փարիզու-

արեւելեան երկայնութեան 5° 21' 25" 1/2
տակը կ'իջնայ և հիւսիսային լայնութե-
45° 4' 48" 1/2 :

Թուրին այնպէս մը կ'երևայ թէ
Կեղտերէն շինուած է . հաւրինեանք
կը կոչուէին իր բնակիչքը, ուսկից որ քա-
ղաքն ալ () գոստէ հաւրինաց կ'ըսուէր .
Լլնիբաղայդ քաղաքը աւար առաւիրեն
կողմը անցնիլ չուղելուն համար : Հոով
մայեցիք գաղթականութի մը ըրին հոն, և
() գոստոս կայսրն ալ գեղեցկացուց զա-
նիկայ : Դոմպարտացուց տիրապետուեալ
տենը՝ նոյն թագաւորութեան երեսուն դըսու-
թիւններէն մէկուն գլխաւոր տեղն է-
ղաւ : Փիէմոնթին Սալոյայի հետ միա-
նալէն վերջը՝ ալ աւելի հռչակաւոր է-
ղաւ . Վաղղիացիք 1640-ին տիրեցին ա-
սոր, բայց 1706-ին զուր տեղը պաշարե-
ցին . այս երկու պաշարումները հռչա-
կաւոր եղան, մանաւանդ երկրորդը :
Վաղղիացիք 1796-ին, 1798-ին և 1800-ին
տիրեցին ասոր . աս վերջի անգամուս շատ
աւրուեցաւ . և անկէ վերջը Փոյ նահան-
գին գլխաւոր տեղն ու Վաղղիական
ինքնակալութեան մասն եղաւ մինչև
1814 տարին : Ետքը դարձեալ իր օրի-
նաւոր իշխաններուն ձեռքը ինկաւ :

Թուրին 142,000 բնակիչ ունի . բնա-
ւորութիւննին հանդարտ, աղնուական,
պարզ և ընկերասէր . հայրենասիրու-
թեք բորբոքած են և ուսումնասէր են .
բայց այս վերջի ատեններս փախստական
մարդիկ հոն ապաւինելով՝ անկրօնութի
մտնել սկսաւ մէջերնին : Վաղաքը չորս
մաս բաժնուած է, ու իրեք ալ արուար-
ձան ունի, և գիշերը կազով կը լուսա-
ւորուի : Լտենօք չորս դուռ ունէր, ո-
րոնց հիմա հետքն ալ չկայ . փողոցները
լայն, երկայն, ուղիղ և կարգաւորեալ
են, մասնաւորապէս՝ Լոր Թուրինի մէջ .
ասոնց մէջ Փոյի ճամբան գեղեցկագոյնն
է ու ամենէն լայնը . իսկ Տօրա Կրօսս
ըսուածը երկու գեղեցիկ տեսարաններ
ունի . ճամբուն մէկ գլխէն կը տեսնես
Սատամա պալատը, մէկալէն ալ Լլ-
պեան լեռները, որոնց գլուխը կապուա
երկնքին մէջ կ'երևայ : Սիկտոր Լ-
մետէոս Բ, Կարլոս Լամանուէլ Գ.